

Глава трета ХРИСТИЯНСКИТЕ ЦЕННОСТИ, МОРАЛ И ПРИНЦИПИ КАТО ПРЕДМЕТ НА НАУКАТА ЗА ПРАВОТО

Раздел I ПРОДЪЛЖЕНИЕ НА ПОЛЕМИКАТА МИ С ХАНС КЕЛЗЕН

В една статия от юли 1942 г., публикувана в *Journal of Science, Philosophy and Jurisprudence*, Ханс Келзен посочва два типа разсъждения за ценност, коренно противоположни едно на друго.

Първият тип се отнася до поведението на правните субекти и до зачитането му като законосъобразно и коректно, съответно – до незаконосъобразно и некоректно. Израз на посоченото противопоставяне е значението, което концептуално определя кое по-ведение е правомерно, и кое е правонарушение.

Вторият тип се отнася до самото право или до дейността на лицата, кои то създават правото. От тази гледна точка продуктът от тази дейност, т.е. законът, както и самата дейност, се определят като справедливи или несправедливи. В това число попада и работата на съдията, но само когато тя е свързана със създаване на право (този тип разсъждения съм разгледал в *Дискреционна власт и вътрешно убеждение на съдията*. С., СУ „Св. Климент Охридски“, 2014).

Целта на Келзен е да сравни тези два типа оценъчни разсъждения през призмата на понятията за добро и зло, красиво (изящно) и грозно. Обектът на тези оценки може да бъде човешкото поведение, правовият ред, законова норма или правна институция. В тази връзка Келзен си задава въпроса: „какво означават тези разсъждения?“; какво утвърждават те?

И тук веднага откриваме negliжирането от страна на Келзен на универсалните християнски ценности, затова защото според него правото не може да се мисли извън конкретната правна система, а това означава, че едни са ценностните оценки в английската, други във френската, трети в американската (или която и да е друга) правни системи. Накратко – едно съждение относно правна ценност предполага съществуването на една норма, на едно „трябва“. Дотолкова, доколкото съществува това „трябва“, което впрочем е специфично в различните правни системи, дотолкова и ценностите в тях се различават помежду си.

Келзен отхвърля теорията, според която всяка цел е във функция от един интерес, в качеството му на факт, мотивиращ достигането до определен ефект. Твърди, че прилагането на теорията на интереса относно ценностите на закона е резултат на фалшивото идентифициране на правната норма с акта, който я създава. Според него нормата и актът, който я създава, са две същности, които следва ясно да се разграничават. Ето някои негови примери: Една законова норма, която дължи своето съществуване на парламентарно решение, започва своето битие, когато решението е прието, и когато вече няма друга воля, ако допуснем, че решението е израз на някаква воля. Отгук нататък всеки правен субект, в качеството си на неин адресат, я реализира, независимо от това дали индивидите, които я създават са заинтересувани от съдържанието на този или онзи закон, или независимо, че някой откровено не иска това нейно съдържание.

Според Келзен, когато казваме, че един акт „създава“ норма, ние използваме реторична фигура. Нейното значение се състои във факта на съществуване на

специфичната връзка между акта, който „е“ и законовата норма, според която нещо „трябва“ да се извърши. Оттук и значението на „Позитивното право“, което се състои в обстоятелството, че правото е комплекс от норми „склонни“ да създават определени актове – действия или бездействия – и ето я разликата между позитивното и естественото право. Нормите на естественото право не са съзнателно създадени от някого, както това е при позитивното право. Напротив – счита се, че те съществуват независимо от желанията и волята на човека. Вярва се още, че те могат да се срещнат, изследвайки природата. Затова наричат естественото право една от формите на идеята за справедливост.

Между „иска“ и „трябва“, според Келзен съществува разлика. „Трябва“ е лишено от психологическа натовареност, докато „искам“ е психологическа категория.

Това, според мен, разграничение е фалшиво. Безспорно е, че в процеса на правотворчеството, съответните представители на органите, които го осъществяват „искат“ преди всичко да инкорпорират в законовите норми някаква ценност. Дали тази ценност ни е подсказана от Бога, или я откриваме в природата е въпрос на вяра! И щом консенсусното „искане“ доведе до правно предписание, то „трябва“ да бъде спазвано.

Не съществуват различни форми на идеята за справедливост, когато говорим за право. Справедливостта е ценност, каквато откриваме от Аристотел, през Апостол Павел, та до наши дни.

От това дали искаме, или не искаме да се вслушаме в Божията промисъл зависи доколко вярваме. „Искам да вярвам“ – това означава единение с Бога, преклонение пред Откровенията. А щом искаме да вярваме, то значи – вярваме, а щом вярваме – трябва да спазваме заветите на християнството.

До колко „искам“ и „трябва“ е фалшиво разграничение, ще се опитам да демонстрирам в частта от настоящия труд, посветена на ролята на ценността в рамките на херменевтиката, и по-точно – в процеса на т.нар. телеологично тълкуване, защото връзката между „искам“ и „трябва“ е по-скоро логическа. А сега отново да надникнем във въпроса на Келзен: „Какво е справедливост?“. Тук няма да насочвам вниманието на читателя към теорията на Келзен относно „фундаменталната норма“, на която се основава Конституцията, която стои най-отгоре на пирамидата от правни норми. Изправен обаче пред този въпрос, Келзен се чувства задължен да му отговори. Това, което буди интереса ми, защото е пряко свързано с предмета на настоящия труд, е допускането му относно съществуването на Божията воля в качеството ѝ на правообразуваща, фундаментална норма на позитивното право.

Не можем – казва той – да достигнем до нея по пътя, който ни отвежда до Божията воля, от която да се ръководят бащите на всяка национална конституция, защото това предполага „да проповядваме валидността на конституцията, допускайки, че Бог направлява волята на създателите ѝ“.

Тази норма – продължава Келзен – не е правна норма – тя е трансцендентална норма, която се отдалечава от перспективата, в която се разглежда човешкият опит. Тази норма, според религиозната вяра, е „позитивна“ (образно казано от Келзен), защото е създадена чрез една „свръхчовешка воля“.

И ето го признанието на Келзен – повод на полемиката ми с него – „можем да допуснем, че тази „позитивна“ норма е валидна, само ако предположим, че съществува норма, съгласно която сме длъжни да се подчиняваме на божите заповеди“.

Това „самопризнание“ на Келзен, което не мога да приема като „валидно“, е в основата на моя подход към анализа на християнските ценности, които са основен правообразуващ фактор в съвременния християнски свят.

За мен, за разлика от Ханс Келзен, Справедливостта като християнска ценност, не се отличава от ценността и Правото по своята естествена същност.

Заблуждението на Келзен произтича може би от поляризирането на идеите на либерализма и комунизма по повод такива фундаментални ценности като свобода и равенство. Той счита, че за либералите идеалът на справедливостта е свободата, а за комуниста – равенството, схванато като равно ползване на икономическите блага. Оттук неговото убеждение, че либералът предпочита свободата пред равенството, а комунистът – равенството пред свободата.

По същия начин Келзен разграничава пацифиста от империалиста; националиста – от интернационалиста; вявация – от невявация; първобитния човек – от цивилизования съвременен индивид.

Поради същото това противопоставяне Ханс Келзен е убеден, че не съществува и не може да бъде открита една единна и универсална дефиниция за Справедливостта като универсална ценност. За него в края на краищата Справедливостта изразява интересите на индивида, който декларира дали една или друга социална институция – „создател на правото“ – е справедлива или несправедлива. Само че – добавя Келзен – индивидът не притежава нужното съзнание, за да осмисли всичко това. Индивидът е инспириран от постулата за съществуването на справедливост, която не зависи от човешката воля. На претенциите на подобен индивид той счита за най-подходящо „естествено-правното“ схващане за справедливостта, която той самият счита за типична фикция, подобаваща за обективизирането на субективните интереси.

Изправен съм пред констатацията за една спекулация, срещу която съм длъжен да дам свои те аргументи.

От една страна Келзен твърди, че липсва универсална дефиниция за справедливостта, но препоръчва за „неуките“ естественоправната, макар че той самият я счита за фиктивна.

От друга страна – препоръчва на „неосъзнаващия“ индивид като подходяща за ценности те на Справедливостта теория на интереса, която обаче също отрича, защото е необективна, тъй като зависи от интересите на отделния индивид.

И така – отричайки едновременно както естественоправното, така и обяснението, свързано с интереса относно Справедливостта, Келзен изпада в противоречие.

Ако справедливостта не може да се изведе от метафизиката, нито от индивидуалния интерес, то как, според него, науката за правото установява, че: 1) ценността няма отношение с един или друг интерес, а само с една или друга норма; 2) за нея е необходима концепция във връзка с тази норма („трябва“), за да се опишат определени явления, която обаче няма никакво метафизично приложение, защото си остава категория на юридическото мислене без никакво родство с „нормативното“; 3) ако се твърди, че един обект притежава ценност, то се възстановява отношението между „обект“ и „интерес“, което е едно твърдение относно реалността. Няма никакъв резон тогава да се диференцира терминологично твърдението за „оценка на ценност“ от други видове твърдения; 4) ценността е субективна, когато нейният обект съдържа ценност единствено за тези, които са заинтересовани от нея. Ценността е обективна, когато нейният обект е ценност за всеки, независимо от индивидуалните му особености. Това следва от нормата, която е модел на ценността, като по този начин определя със самото си съдържание факти, обективно проверяеми.

От посочените четири твърдения на Келзен следва: 1) ценността съществува не сама по себе си, а само в отношение с норма; 2) самата норма задава ценността, която сама по себе си не е натоварена с нормативност; 3) няма обект, който да притежава своя ценност, следователно не съществува необходимост от подобно твърдение; 4) съществува ценност в субективен и обективен смисъл в зависимост от това дали интересът към нейното оценяване е индивидуално проявен или той е всеобщ.

Ето го и основното противоречие, което откриваме в теорията на Келзен относно ценността: ценността не съществува сама по себе си, а се задава от нормата едновременно в субективен и обективен смисъл в зависимост от особения или всеобщия интерес към ценността.

Не може да има по едно и също време единичен и многостранен интерес към нещо, което не съществува само по себе си. Дори да се приеме, че нормата създава ценността, то тогава липсва критерий за нейния субективен и обективен смисъл.

Очевидно теорията на Келзен отхвърля съществуването на завещани ни от християнската религия непреходни и универсални ценности, с което категорично не мога да се съглася.